

Skipulagsstofnun
Borgartún 7b
105 REYKJAVÍK

Garðabær, 27.1.2023
Málsnúmer: 202212-0015
SS/SBR/SKV

Efni: Umsögn um umhverfismatsskýrslu fyrir áform Geo Salmo um allt að 24.000 tonna fiskeldi á landi í Ölfusi.

Vísað er í tölvubréf frá Skipulagsstofnun, dags. 9. desember 2022, þar sem óskað er eftir umsögn Náttúrufræðistofnunar Íslands um umhverfismatsskýrslu Geo Salmo um áform fyrirtækisins um uppbyggingu á allt að 24.000 tonna fiskeldi á landi vestan við Þorlákshöfn í Ölfusi.

Náttúrufræðistofnun veitti umsögn um matsáætlun framkvæmdarinnar þann 3. desember 2021. Vísað er í þá umsögn hér á eftir eins og við á.

Náttúrufræðistofnun hefur kynnt sér umhverfismatsskýrsluna og meðfylgjandi gögn og vill koma eftirfarandi athugasemdum á framfæri:

Ljóst er á efni umhverfismatsskýrslunnar að um mjög stóra framkvæmd er að ræða og áhrif hennar á umhverfið verða margvísleg og umtalsverð. Náttúrufræðistofnun tekur undir niðurstöðu umhverfismatsskýrslunnar um að neikvæðu áhrifin varða einkum grunnvatn, landslag og ásýnd og jarðminjar og bendir flest til þess að þau verði veruleg. Þá er töluverð áhætta á að áhrif á vatnsgæði viðtaka og lífríki fjöru geti verið þó nokkur.

Almennt þarf að tryggja að skilgreindar mótvægisáðgerðir séu þess eðlis að þær dragi úr neikvæðum áhrifum. Vöktun á lykilumhverfispáttum á t.d. grunnvatnsstöðu og vatnsgæði viðtaka er ekki mótvægisáðgerð í sjálfu sér heldur nauðsynleg forsenda fyrir ákvarðanatöku um eiginlegar mótvægisáðgerðir. Mótvægisáðgerðir þurfa að fela í sér einhvers konar viðbragð ef breytingar verða sem leiða af sér óásættanlegt ástand. Slíkt viðbragð getur t.d. falið í sér að draga úr eða gera breytingar á framleiðslu/rekstri. Mikilvægt er að þetta sé ávarpað svo skýrt sé.

Áhrif á grunnvatn

Eins og fram kemur í skýrslu Vatnaskila sem fylgir umhverfismatsskýrslunni er magn grunnvatnstöku á einu svæði líkt og hér er áætlað fordæmislaust á Íslandi. Viðbrögð grunnvatnskerfisins verða veruleg við vinnslunni.

Athygli vekur að gert er ráð fyrir að hámarki 750 l/sek ferskvatnsþörf en engu að síður kemur fram að mögulegt sé að nýta minna ferskvatn ef áhrif vatnstökunnar á grunnvatnsstöðu og seltu reynast neikvæð. Í ljósi þess hve umfangsmikil grunnvatnstakan er væri mun æskilegra að mati Náttúrufræðistofnunar að sýna varfærni og stefna almennt að sem minnstri vatnsnotkun og mögulegt er fyrir reksturinn til að draga úr líkum á neikvæðum áhrifum.



Áhrifasvæði mögulegs niðurdráttar þegar tekið er tillit til samlegðar grunnvatnstökunnar við vinnslu annarra aðila í nágrenninu er afar stórt eða 9 km í bæði vestur og austur frá lóð Geo Salmo (Mynd 8.6 í umhverfismatsskýrslu). Náttúrufræðistofnun hefur áhyggjur af því hve stórt þetta áhrifasvæði er og telur töluverða hættu á að áhrifin á grunnvatnsstreymi geti teygst sig enn lengra. Þar þarf sérstaklega vel að huga að Hlíðarvatni sem er svæði nr. 758 á náttúruminjaskrá. Þótt niðurdráttur við Hlíðarvatn er talinn verða tiltölulega lítill þá hefur Náttúrufræðistofnun af því áhyggjur að vatnsrennsli úr lindum í vatnið muni dragast saman um 4% vegna fyrirhugaðrar grunnvatnsvinnslu við Þorlákshöfn. Meðal annars gæti sá samdráttur haft áhrif á hrygningu bleikju í Hlíðarvatni en algengt er að bleikjur hrygni nálægt innrennsli úr lindum. Afar mikilvægt er að allt áhrifasvæðið sé vaktað gaumgæfilega og sérstaklega þarf að fylgjast með Hlíðarvatni. Samkvæmt vistgerðarkortlagningu Náttúrufræðistofnunar flokkast Hlíðarvatn sem strandvatn og er sú vistgerð flokkuð með hátt verndargildi. Strandvötn skera sig fá öðrum stöðuvötnum að þar getur fundist lífríki sem þrífst í ísöltu vatni og sjó. Því er seltustig og framboð ferskvatns einkar mikilvægt fyrir það lífríki sem finnst í slíkum vötnum.

Við það bætist seltuaukning sem verður afar mikil næst framkvæmdasvæðinu og nánast ekkert fullferskt vatn eftir á Hafnarnesinu en einnig teygir seltuaukningin sig í átt að Selvogi og Hlíðarvatni en þar eru mikilvæg fjöru- og ferskvatnsbúsvæði sem Náttúrufræðistofnun hefur skilgreint með hátt verndargildi.

Áformuð vöktun virðist nokkuð ítarleg en nauðsynlegt er að skilgreina betur viðbragðsaðgerðir ef vöktunin sýnir óæskilegar breytingar á grunnvatnsstöðu eða seltu þannig að dregið verði hratt og vel úr þeim. Að dreifa frekar holum er aðgerð sem þarf að útskýra betur en einnig þarf að tilgreina hvernig fyrstu viðbrögð verða við óæskilegum breytingum. Þar sem viðbragðs- og mótvægisáðgerðir krefjast samstarfs milli hagaðila er ekki fjallað um þær nákvæmlega í umhverfismatsskýrslunni. Það er óásættanlegt að mati Náttúrufræðistofnunar en nauðsynlegt er að stillt sé upp raunsærri og skilvirki viðbragðsáætlun sem byggir á upplýsingum frá öllum aðilum sem nýta vatn á svæðinu þ.a. að skýrt sé að komið verði í veg fyrir umhverfisslys ef áhrif grunnvatnsbreytinga eða seltuaukningar stefna í að vera óásættanlega mikil.

Stefnt er að því að endurnýta 55-70% af því vatni sem er notað. Til að markmið um sjálfbæra vatnsnýtingu sé náð á sem einfaldastan hátt er mikilvægt að stefnt sé að sem allra mesti endurnýtingu.

Áhrif á vatnsgæði viðtaka og lífríki fjöru

Náttúrufræðistofnun gerir athugasemdir við að ekki var öllum matsspurningum sem lagt var upp með svarað á fullnægjandi hátt að mati stofnunarinnar. Til dæmis var fugla- og botndýralíf nær ekkert kannað og ekki var því svarað hver líkleg áhrif frárennslis á tegundarsamsetningu eða fjölbreytileika í fjöru eða sjó gætu orðið. Þá byggðist úttektin sem fór fram á lífríki fjörunnar ekki á neinum tölulegum mælingum t.d. á þéttleika eða tegundasamsetningu þörunga- eða hryggleysingjategunda. Ekki er því hægt að byggja frekari vöktun á lífríki á þessari úttekt eingöngu, þörf er á markvissari aðferðafræði að mati Náttúrufræðistofnunar.

Jákvætt er að stefnt sé að því að nýta lífrænt efni sem fellur til í fiskeldi eins og hægt er t.d. við gerð fiskiseyru. Engu að síður er ljóst að töluvert lífrænt magn mun vera í formi uppleystra efna í fráveitu.

Óheppilegt er að aðstæður séu á þann veg að ekki sé hægt að uppfylla ákvæði reglugerðar nr. 798/1999 um fráveitur og skólþ, um að öllu skólþi verði veitt minnst 5 metra niður fyrir meðalstórstraumsfjörobörð eða 20 m frá meðalstórstraumsfjörumörkum. Mikilvægt er að hönnun fráveitu heppnist þannig að uppsöfnun skólþs verði ekki ofan fjöromarka á stórstreymi.

Í skýrslu Vatnaskila kemur fram að mikil óvissa sé fólgin í mati á gildum um líffræðilega og efnafræðilega súrefnisþörf frárennslivatnsins þar sem t.d. vantar mælingar af botni. Þá benda útreikningar til að viðmiðunargildi fyrir vetrarstyrk á köfnunarefni sé í flokki sem skilgreinist sem næringarfátækt og að styrkur fosfórs geti orðið það hár til að teljast ofauðgun. Í ljósi þessara atriða er áhætta til staðar um að áhrif á vatnsgæði við útfall séu vanmetin og þótt straumar á svæðinu minnki áhrifsvæðið þá verður að teljast óvarfærið að meta áhrif á vatnsgæði sem óveruleg. Ef einhver möguleiki er á ofauðgun og súrefnisskortu ættu áhrifin að mati Náttúrufræðistofnunar að teljast í það minnsta óveruleg til talsvert neikvæð.

Upplýsingar um botndýralíf í fjöru og neðan fjöromarka liggja ekki fyrir og því erfitt að alhæfa um að áhrif af mögulegri uppsöfnun á lífríki svæðisins verði lítil. Náttúrufræðistofnun hefur skilning á að erfitt er að rannsaka botndýralíf á svæðinu þar sem aðgengi er erfitt. En þess vegna í ljósi varúðarsjónarmiða er mikilvægt að skilgreind sé skilvirk viðbragðsáætlun fyrir þau tilfelli þegar vöktun á ástandi vatnshlotsins leiðir í ljós óæskilega aukningu næringarefna í frárennslinu. Sú áætlun þarf að fela í sér aðgerðir sem draga úr ástandinu eins hratt og mögulegt er (t.d. með því að stöðva eða minnka framleiðslu tímabundið).

Áhrif á landslag og ásýnd

Ljóst er að framkvæmdin mun gjörbreyta ásýnd og landslagi svæðisins. Þar hefur einnig töluvert vægi varnargarður sem reistur verður meðfram ströndinni og gjörbreytir ásýnd hennar og veldur töluverðu raski. Koma á fyrir nýrri göngu- og reiðleið ofan á varnargarðinum þannig að aðgengi verður tryggt en ljóst að upplifunargildi vegfarenda mun breytast mikið á þeim kafla er liggur fram hjá áformuðu framkvæmda- og rekstrarsvæði. Útsýni vegfarenda á Suðurstrandarvegi mun einnig rýrna umtalsvert. Nú þegar hefur aðgengi að ströndinni vestan Þorlákshafnar verið skert með skurðum frá fiskeldisstarfsemi sem fyrir er. Vanda þarf mjög til verka við hönnun og framkvæmdir næst strandlínunni til að svæðið geti áfram nýst til útivistar og að óþarfa rask valdi ekki þeim mun meira tjóni á landslagi.

Svipmikið landslag mun taka miklum breytingum á stóru svæði við þessar framkvæmdir og telur Náttúrufræðistofnun því að niðurstaða umhverfismatsins ætti að teljast talsvert neikvæð frekar en óveruleg til talsvert neikvæð.

Áhrif á gróðurfar og fuglalíf

Um fjöllun um áhrif á gróðurfar og fuglalíf byggist nær alfarið á fyrirliggjandi gögnum en ekki athugunum á vettvangi og einkum á almennum atriðum er varða sérkenni vistgerða almennt. Um fjöllunin er því fremur rýr og t.d. hefði einföld athugun á gróðurfari styrkt matið á þessum umhverfisþætti til muna ekki síst því nálægð við haf og þéttbýli er líkleg til að hafa haft áhrif á gróðurfar eyðihraunavistarinnar sem er ríkjandi á svæðinu. Náttúrufræðistofnun gerði ekki kröfu um slíkt í umsögn sinni um matsáætlun en eftir á að hyggja hefði það verið til bóta, í ljósi

umfangs áhrifa framkvæmdarinnar m.a. því ekki er hægt að útiloka áhrif niðurdráttis grunnvatns á gróðurfar.

Athugun á fuglalífi sem framkvæmd var samhliða athugun á fjörolífi náði einungis til strandlengjunnar, var aðeins framkvæmd einu sinni síðla veturs og skilaði litlum upplýsingum. Ekki var stuðst við t.d. opinberar upplýsingar úr vetrarfuglatalningum Náttúrufræðistofnunar en svæðið er meðal reglulegra talningasvæða þó síðustu þrjú ár hafi ekki verið hægt að telja vegna erfiðs aðgengis m.a. út af framkvæmdum. Talningar fyrri ára sýna að svæðið út af Hafnarnesi er mikið notað af sjófuglum yfir vetrartímamann t.d. æðarfugli, skörfum og máfategundum. Hvort framkvæmdin muni hafa neikvæð áhrif á þessar tegundir er einkum háð því hvort markmið um hreinsun frárennslis nái fram að ganga og hvort truflun af framkvæmdum og starfsemi hafi varanleg áhrif eða ekki. Ekki er líklegt að framkvæmdin ein og sér hafi mjög neikvæð áhrif á fuglalíf en ljóst er þó að það svæði á strandlínunni vestan Þorlákshafnar sem fuglar nýta sér raskast og rýrnar í gæðum meir en þegar hefur orðið.

Þrátt fyrir frekar rýra umfjöllun um þessa umhverfisþætti í umhverfismatsskýrslunni telur Náttúrufræðistofnun niðurstöðu matsins um að áhrifin verði óveruleg til talsvert neikvæð nærri lagi einkum í samanburði við aðra umhverfisþætti þar sem áhrifin verða þeim mun meiri.

Áhrif á jarðmyndanir

Augljóst er að framkvæmdin mun valda umfangsmikilli og óafturkræfri röskun á jarðminjum, og þá einkum eldhrauni sem nýtur sérstakrar verndar. Endanlegt umfang liggur ekki fyrir vegna óvissu um fjölda og staðsetningu borhola. Einnig er óvissu hvornig vatnslagnir frá borholum munu raska hrauni.

Mótvægisáðgerðir eru fáar mögulegar nema að forðast rask þar sem það er hægt. Vegna þess hve um mikið rask er að ræða og verndargildis jarðminjanna telur Náttúrufræðistofnun skýrt að áhrifin eigi að teljast talsvert ef ekki verulega neikvæð frekar en óveruleg til talsvert neikvæð.

Áhrif á verndarsvæði

Ekki er sérstaklega fjallað um áhrif á verndarsvæði í umhverfismatsskýrslunni en í framkvæmdalýsingu kemur fram að engin svæði á náttúruminjaskrá séu innan framkvæmdasvæðis. Hins vegar eru svæði á C-hluta náttúruminjaskrár í næsta nágrenni við framkvæmdasvæðið og geta orðið fyrir áhrifum. Þar ber sérstaklega að nefna eins og áður segir Hlíðarvatn (svæði nr. 758) en eins og fjallað er um hér að framan geta áhrif grunnvatnstöku vegna samlegðaráhrifa allrar áformaðar vatnstöku á svæðinu dregið úr rennsli úr lindum í vatnið. Minnkað rennsli ásamt mögulegri seltuaukningu vegna áhrifa frá sjótöku á Hafnarnesi getur haft áhrif á sérstætt og verðmætt lífríki vatnsins. Það ber að vekja athygli á því, vakta áhrif vandlega og bregðast við á markvissan hátt.

Samantekt

Hér er um afar umfangsmikla og að mörgu leyti fordæmislausu framkvæmd að ræða ekki síst ef horft er til mögulegra samlegðaráhrifa við aðrar framkvæmdir á svæðinu. Umhverfisáhrifin eru mikil og neikvæð fyrir allmarga umhverfisþætti og óvissa er enn til staðar um hver áhrifin

geta orðið einkum á grunnvatnsstöðu en einnig af uppsöfnun næringarefna úr fráveitu. Varðandi ferskvatnstökuna vill Náttúrufræðistofnun árétta að það er afar mikilvægt að sýna varfærni og sníða sér stakk eftir vexti fyrir fram með því að stilla vatnstöku í hóf eins og hægt er frekar en að taka of mikla áhættu sem getur leitt til alvarlegra neikvæða áhrifa langt út fyrir framkvæmdasvæðið sjálft ef illa fer. Vöktunar-, viðbragðs- og mótvægisáðgerðaáætlanir verða að vera markvissar og sannfærandi og ef þær krefjast samstarfs milli mismunandi hagaðila sem starfa á sama áhrifasvæði þarf að tryggja að slíkt eigi sér stað. Skortur á upplýsingum má ekki vera fyrirstaða fyrir nauðsynlegar áðgerðir ef stefnir í að áhrif á grunnvatnskerfið fari yfir ásættanleg mörk.

Náttúrufræðistofnun gerir ekki frekari athugasemdir en er tilbúin til frekari ráðgjafar um einstaka þætti er varða umhverfismat framkvæmdarinnar ef þess er óskað.

Virðingarfyllst,



Snorri Sigurðsson
Sviðsstjóri náttúruverndarsviðs